

Tarik NUHANOVIĆ

Neki aspekti agresije na Bosnu i Hercegovinu – sa posebnim osvrtom na područje opštine Gračanica

(akcenti iz Referata povodom sedme godišnjice 111 (221) gračaničke brigade Armije BiH)¹

Agresija na Bosnu i Hercegovinu dugo će predstavljati pravi izazov za proučavanje i poučavanje, posebno kada su u pitanju uzroci i posljedice agresije, njen karakter i njen tok kao i uslovi pod kojima je izvedena u vremenu "ubijanja Bosne" od 1992. do 1995. godine. Indirektne, pak, posljedice još dugo će se manifestovati na pravnom, državnom, ekonomskom i populacionom planu ove zemlje.

Na relativno malom prostoru bivše Jugoslavije, u drugoj polovini dvadesetog stoljeća, evropska povijest ponovila se na najgori mogući način: agresija, fašizam, genocid, koncentracioni logori, masovni egzodus izbjeglica i prognanika. Patnje naroda Bosne i Hercegovine takozvani civilizovani svijet dugo vremena samo je pasivno posmatrao. Verbalna osuda masovnih zločina bit će isuviše dugo glavni i, nažalost, jedini odgovor na tu agresiju. Bosna i Hercegovina je borbom za svoj opstanak otvorila mnoga krupna pitanja savremenog svijeta: pitanje funkcionisanja međunarodnih institucija, posebno Ujedinjenih nacija, pitanje odnosa politike i morala, prava i sile u međunarodnim odnosima,

stavila na probu načela i funkcionisanje takozvanog novog međunarodnog poretka itd.

Agresija na Bosnu i Hercegovinu dugo je pripremana, mnogi događaji su najavljeni, čak su dati pravci razvoja situacije, mnoge poruke su bile unaprijed poslate, samo ih je trebalo pravilno pročitati. Ako na mnoga pitanja u početku nismo mogli odgovoriti i protumačiti pravi smisao i ciljeve agresije, njihova kasnija interpretacija će ih do kraja ogoliti i učiniti vidljivim.

Analizom teze o ugroženosti srpskog naroda, kosovskog mita i njegove funkcionalne upotrebe, doći ćemo do zaključka o dubljem smislu ukupnih balkanskih previranja, posebno kada je u pitanju odnos prema islamu i falsifikovanje pojma i značaja ove religije, isticanje srpskih akademika da su Srbi sa svojom religijom zapravo prenijeli paganske moralne vrijednosti kakve su imali prije primanja hrišćanstva. Intersantno je mišljenje srpskog akademika V. Čajkanovića koji kaže: "Naš narod ima čudnu religiju. Inteligencija je ili potpuno apatična ili skroz religiozna, narodna masa je isto tako ili apatična ili fetiš. Naši pogrebni i svadbeni običaji preneseni su nepromijenjeni i nedirnuti još iz bronzanog doba. Da li je nedostatak prave religije imao za posljedicu moralni rezultat i neosjetljivost...?" Ako se starinskoj srpskoj vjeri dodaju svi nabrojani elementi destrukcije, mitova i sujevjerja (što čini vrijednosni sistem paganskog društva) postaje nam jasno kakav je etos ugrađen u srpski narod. Stoga se

¹ Autor teksta je prvi ratni komandant 111. (221.) gračaničke brigade Armije BiH

opravdano postavlja još jedno vrlo aktuelno pitanje: sa kakvim mi to narodom u okruženju našem živimo? Kako da žive dva naroda, jedan koji vjeruje u univerzalno razlikovanje dobra i zla (u Kur'anu) i drugi koji njeguje kult mrtvih, mit i sujeverje - što u zavisnosti od situacije naglašava iracionalne porive - instikte (smrt, ubijanje, krv, nagon za silovanje, zlostavljanje).

Odgovore na ova pitanja dobit ćemo onog momenta kad na teritoriji naše države svi građani, bez obzira na vjeru, naciju i ideologiju, ostvare i dožive univerzalne ljudske vrijednosti kao što su sloboda kretanja, lična i imovinska sigurnost, pravo na radno mjesto i vlastiti dom, iz kojih se izvode i druge koje čine život čovjeka normalnim u vlastitoj državi.

Ratovi u Bosni i Hercegovini, kroz svu njenu burnu historiju, uvijek su se događali u periodima kada je ona vojno i ekonomski bila slabija od svojih komšija.

Šta je onda stvarni uzrok ovom ratu?

Valjan i pouzdan odgovor dobija se analizom resursa Bosne i Hercegovine, te "dobitka" i "gubitka" pojedinih faktora u njoj. Ukratko, kreatori ideje o agresiji na Bosnu i Hercegovinu 1992. godine imali su u vidu tadašnju ekonomsku moć ove zemlje, a posebno njen geostrateški položaj, bogatu sirovinsko-energetsku osnovicu, izgrađene infrastrukturne i uslužne kapacitete, kapacitete namjenske industrije, izvozno orijentisane i locirane na kvalitetnim mjestima - što sve skupa predstavlja krupan ekonomski motiv za agresiju.

Tiha okupacija naše države počela je znatno prije krvavih događaja kraja marta i početkom aprila 1992. godine. Njeni prvi znaci ukazali su se formiranjem takozvanih srpskih autonomnih oblasti (SAO), zatim postavljanjem zahtjeva za izmjenu odnosa u bivšoj jugoslovenskoj federaciji, jačanjem političkih i ekonomskih ingerencija Srbije u odnosu na ostale federalne jedinice. Ono što je izgubljeno na Kosovu 1389. godine moralo je biti ne samo vraćeno, već i osvećeno devedesetih godina dvadesetog stoljeća. Bošnjaci muslimani postaju historijski neprijatelji - Turci, narod sa kojim se treba obračunati i sa kojim se ne može živjeti. Poruka sa Kosova direktno je upućena Bošnjacima. Kosovo je postalo sastavni dio svijesti, duboko usađeno u stvarnost. Bosna je u medijima prikazana kao neki "tamni vilajet" u kojem muslimani i kršćani žive u stoljetnoj mržnji, van evropskih kulturnih tokova, u zemlji u kojoj oživljava primitivni islamski fundamentalizam. O Bosni se govorilo kao o prostoru koji ne posjeduje državni, povijesni i kulturni identitet, u kojem je komunizam jednoj vjerskoj skupini podario nepostojeću naciju, od Bosne je trebalo napraviti problem da bi se ponudilo njegovo jedino rješenje: uništenje Bosne i Hercegovine kao državnog entiteta i podjela njene teritorije po nacionalnom principu, etnički čiste hrvatske prostore priključiti Hrvatskoj, srpske Srbiji sa Bošnjacima kao vjerskom manjinom. Agresija je formulisana kao građanski i vjerski rat koji je proistekao iz stoljetne mržnje i nemogućnosti zajedničkog života na ovim prostorima. Sve ove formule javno su objelodanjene u medijima prije početka agresije 1992. godine.

Da se radi o planiranim zločinima protiv čovječnosti i međunarodnog prava, svjedoče brojni podaci – originalni dokumenti različite provenijencije. Na osnovu tih dokumenata pouzdano se može utvrditi da je najviše vojno rukovodstvo SFRJ (Savezni sekretarijat narodne odbrane i Glavni štab) u vezi sa vojnim i političkim rukovodstvom Srbije i Crne Gore i lično sa Slobodanom Miloševićem na čelu, planski i organizovano, pripremalo i izvršilo agresiju na Bosnu i Hercegovinu. Sredinom 1991. godine Glavni odbor SDS donosi odluku da se naoružavanje srpskog naroda izvrši putem JNA. Takva odluka bila je u skladu sa vojno-obavještajnim planovima za oružanu agresiju na Bosnu i Hercegovinu i Republiku Hrvatsku koji su se radili i ažurirali pod tajnim šiframa "Ram", "Drina", "Kupa".

Postoje nepobitni dokazi da je SDS morala obezbijediti mobilizaciju srpskog stanovništva, prioritarno na području Bosanske krajine i Kupreške

visoravni. Komandant Banjalučkog korpusa general Nikola Uzelac dobio je zadatak da svo mobilisano stanovništvo naoruža ("u udaljene krajeve oružje će doturiti helikopterima")

U Bosni i Hercegovini je 1991. godine otkriveno više slučajeva ilegalnog transporta oružja i municije za naoružavanje srpskog naroda sa skladišta JNA – iz pravca Nikšića, Nevesinja, Kiseljaka, Goražda, Kalinovika, Titova Užica itd. Sredinom 1991. godine u luku Bar iz Libana je "prispjelo" sedam brodova sa 15.000 tona naoružanja i opreme. Prema procjenama, taj arsenal je mogao opskrbiti armiju od 100.000 vojnika. Srbima su ustupljene cjelokupne rezerve naoružanja, municije i opreme jedinica teritorijalne odbrane kao i municaja i pogonsko gorivo JNA. Da bi osigurala bezbjednost i upotrebu tog naoružanja i opreme, JNA ga je dislocirala na druge lokacije. Naprimjer, iz skladišta u Doboju izmješteno je 5.270 cijevi naoružanja i 140 tona municije u re-

111. brigada: smotra

jon sela Tumare i Tumarsko brdo. Iz skladišta Kozlovac prebačeno je 20.000 cijevi i 268 tona municije u Lopare.

Dug je spisak aktivnosti koje je "odradila" JNA pripremajući agresiju na Bosnu i Hercegovinu, historičari će sigurno objaviti dokumente o tome. Ovdje donosimo najbitnije podatke o broju "dobovoljaca", pripadnika srpskog naroda u tim jedinicama. Prema procjeni stanja na prostoru Bosne i Hercegovine generala Kukanjca (od 20.3.1992), koju je uputio načelniku Generalštaba JNA Blagoju Adžiću brojno stanje tih formacija iznosilo je 69.198 ljudi - dobro naoružanih i opremljenih. Najviše ih je raspoređeno po opštinama u kojima su Bošnjaci bili u većini (prema popisu stanovništva iz 1991).

Broj "dobrovoljaca" po zonama pojedinih korpusa izgledao je ovako:

- 9. korpus (Knin) 23.000 ljudi,
- 10. korpus (Bihać) 16.750 ljudi,
- 17. korpus (Tuzla) 8.240 ljudi,
- 4. korpus (Sarajevo) 33.000 ljudi.

Da bi se kompletirala slika o zas-trašujućoj vojnoj sili i tehnici koja se sručila na našu mladu državu - 177. punopravnog člana Organizacije ujedinjenih nacija - navedenim brojkama treba dodati još 90.000 pušaka i oko 5.000 komada raznog artiljerijskog oruđa iz 9. korpusa bivše JNA, koji je bio spreman da "sadejstvuje" takozvanim srpskim dobrovoljcima.

Holokaust je počeo 1992. i trajao do kraja 1995. godine kada je rat ušao u svoju posljednju fazu u kojoj Armija Bosne i Hercegovine iz odbrambenih prelazi u oslobodilačka dejstva i akcije. Bilans je zastrašujući: oko 200.000

ubijenih - uglavnom Bošnjaka. Do januara 1995. godine: 167.810 fizički povrijeđenih, od čega 75.106 teško ranjenih i invalidnih, posebno amputiraca, među njima 34.400 djece. Brojke nisu konačne, jer je u posljednjoj fazi rata agresor počinio više masovnih i zločinačkih ubistava koja nisu čak ni registrovana. Tu je, prije svega, stravičan zločin nad stanovnicima Srebrenice, 8-11.7.1995. godine, nakon toga 29.8.1995. pokolj građana Sarajeva na pijaci Markale i dr.

Broj protjeranih i raseljenih lica dostigao je nevjerovatne razmjere: premašio je 1.270.000, uz još 1.006.000 izmještenih lica. Danas se u više od stotinu zemalja svijeta nalazi 1.240.000 izbjeglih Bosanaca. Riječ je najvećoj izbjegličkoj krizi u Evropi poslije Drugog svjetskog rata. Na prostoru Bosne i Hercegovine, Srbije, Crne Gore i Hrvatske agresor je uspostavio oko 300 koncentracionih logora i specijalnih zatvora u kojima je, prema raspoloživim podacima, deportovano 260.000 civila, mučeno, ubijano, sakaćeno, silovano oko 30.000 bošnjačkih žena.

Uništeni su gradovi muslimana u kojima ih više nema. Uništeno je preko 50 vodoopskrbnih objekata, porušeno je 443.000 kvadratnih metara bolničkog prostora, apoteka, uništeno je 460 sanitetskih vozila, ubijeno i nestalo 395 ljekara i drugih zdravstvenih radnika. Rušili su mezarja, skrnavili džamije - rušili su sve što je muslimansko-bošnjačko. Ovaj rat je pokazao da naši dušmani nisu pravili razliku među muslimanima. Za njih su svi muslimani jednako opasni i kao takvi su ubijani, uništa-

vani, protjerivani, bez razlike da li su išli u džamiju ili su bili ateisti, komunisti, bez obzira na uzrast i pol.

Plan okupacije tuzlanske regije nosio je naziv "Drina", a razrađen je u tada najmračnijem, 17. korpusu. Njegovi nosioci bili su generali JNA Janković i Lapčić. Izvedba plana povjerenja je potpukovniku Dubajiću i majoru Stankoviću. Cilj im je bio da prvo izvrše razmještaj srpskih snaga na Ozren, Trebavu i Sprečko polje, a potom da ovladaju komunikacijom Doboj – Tuzla i Tuzla – Srebrenik, kao i gradovima i naseljima u dolini rijeke Bosne i Spreče i, napokon, da odsijeku i stave pod svoju kontrolu grad Tuzlu.

U drugoj fazi planirano je rješavanje pitanja vlasti u Tuzli i pripajanje čitave tuzlanske oblasti velikoj Srbiji. Za izvršavanje ovog zadatka angažovane su snage podijeljene u tri taktičke grupe mješovitog sastava:

- TG-92 (planine Ozren, Trebava i dolina Spreče),
- TG-4 (širi rejon Kalesije) i
- TG-11 (rejon sela Trepče)

Kad je u pitanju Gračanica, plan Srba je obezbjeđivao uspjeh. Oslabljen i razbijen je MUP, Teritorijalnoj odbрани je oduzeto oružje, određene su glavne i pomoćne snage za napad, procijenjeno je da snage otpora nemaju nikakvih šansi – a računalo se i sa kolaboracijom iznutra. U dolini rijeke Spreče 10.000 dobro naoružanih, opremljenih i obučanih četnika čekalo je na početak obračuna.

No, kakav je odgovor branilaca bio?

- od 25.3. – 5. 4. 1992. došlo je do konsolidacije Opštinskog štaba teritorijalne odbrane Gračanica –

poslije odlaska srpskih kadrova,

- naredbom Okružnog štaba teritorijalne odbrane Tuzla formiraju se rejonski štabovi: Gračanica, Orhovica, Soko i Malešići,
- 15.4.1992. manevarski vod SDA stavljen je pod komandu Štaba teritorijalne odbrane Gračanica,
- 11.5.1992. formiran je Protivdiverzantski vod,
- 13.5.1992. formiran je Odred Teritorijalne odbrane Gračanica.

Time je završen prvi ciklus odbrambenog organizovanja na području opštine Gračanica. Druga faza počinje stvaranjem većih vojnih jedinica, njihovim "uvojničavanjem" izgradnjom sistema rukovođenja i komandovanja, moralnoj pripremi naših boraca. Stvorena je respektabilna vojna jedinica koja je sa uspjehom branila i odbranila opštinu Gračanica.

Već krajem maja 1992. godine Odred teritorijalne odbrane imao je borbene kontakte na gradačaćkom ratištu, a na Lendićima se sa Vodom SDA sukobio sa četnicima – 23. i 25. maja 1992. godine.

Odred je bio jezgro za stvaranje Prvog bataljona buduće gračaničke brigade. Osnovna zamisao je bila da Prvi bataljon bude manevarska, lahko i dobro naoružana i obučena jedinica, sa zonom odgovornosti na čitavom području opštine Gračanica. Bataljon je aktivan i na gradačaćkom ratištu, u diverzantskim akcijama na Trebavi i dolini Spreče.

Od 20. do 23.8.1992. godine borci Prvog bataljona zauzeli su dobro utvrđena četnička uporišta na Lendićima, a potom je Bataljon prebačen na

smolučko ratište, gdje je djelovao pravcem: Ratiš – Gnojnica – Berkovica – Dobošnica.

Naredba o formiranju 111. gračaničke brigade izdata je 1.9.1992. godine. U njen sastav ušao je Prvi, Drugi i Treći bataljon, da bi do kraja 1992. godine Brigada u svom sastavu imala pet bataljona.

U komandi 111. brigade postoji uredna dokumentacija o svim aktivnostima i akcijama koje je ta jedinica vodila od svog osnivanja pa do kraja rata. Počelo se sa Gradačcom, preko Brčkog, Cerske, Teočaka, Sarajeva, Srebrenice, Ozrena, Vozuće. O tome će se vjerovatno moći detaljnije i preciznije govoriti sa neke veće vremenske distance, a o svemu će, kao i u mnogim drugim slučajevima najbolji su dati vrijeme i historija.

Ipak, kao prvi kokandant 111. Brigade, o toj jedinici mogu u najkraćem dati sljedeće ocjene:

- Da je bila prva brigada u dugoj historiji Gračanice – jest, prva je,
- Da je bila dobro formacijski popunjena – bila je,
- Da je imala raznoraznog naoružanja – imala je, od Muhine, ručno pravljene, kubure do pravog formacijskog,
- Da je imala dobre borce i oficire – jest, naročito "Kobre", "Žute mrave" "Škorpione", "Marokance"...
- Da je htjela ići na teren – jest, htjela je, naročito u Gradačac. Zašto – to je jedna od tajni ove Brigade,
- Da je medijski bila slabo pokrivena – jest, jer nije imala Šestan Samira i Kujundžić Atifa,
- Da o njoj postoji dobra filmska i foto-dokumentacija – jest postoji, jer je imala jednog Izu Durakovića,
- Da je dobila neko armijsko priznanje – nije, jer su bili strogi uslovi Korpusa za to.

Borci su bili svjesni da se Bosna ne može osloboditi rezolucijama, izlaz je bio u borbi. Poruka za nas je bila: dati maksimalan doprinos odbrani, jer kad su nas napali, u svojim su rukama imali najjaču silu u svojoj historiji. Toj sili se suprostavio bošnjački narod sa svojom bosanskom državom i svojom armijom. Time je poraz agresora veći, a naša je pobjeda - da nas kao narod nisu uništili. Raskrinkali smo lažne mitove i mistifikacije o čojstvu i junaštvu Srba i Crnogoraca. Čojstvo im je zauvijek nestalo u krvi nedužnih staraca, žena i djece, a junaštvo im se izgubilo na Vozući i Ozrenu u Bihaću ili Mostaru - kad im nisu mogli pomoći avioni i artiljerija, kada su rušili gradove i ubijali nevino stanovništvo zaštićeno ženevskim konvencijama.

Hrvati su uništili najljepši most na svijetu i time zadužili nekoliko svojih mladih generacija da speru ljagu što su im ostavili njihovi očevi.

Za Bosnu i Hercegovinu je bio pripremljen pakleni plan, da nestane, da je podijele, da je spale. Ono što se desilo narodu i borcima Srebrenice, Žepe, Podrinja bilo je namijenjeno Bosni. Ali ipak – pobjednik se zna – to je država Bosna i Hercegovina. To dobro znaju i pobijeđeni – "Velika Srbija" i "Velika Hrvatska". Kao da su baš njima upućene riječi našeg književnika Meše Selimovića: "Bosna je ovo, budalo, ona se samo povija, ali se ne da pokoriti."